

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ: ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ

У статті здійснено спробу визначити сутнісні особливості виховання ціннісних орієнтирів сучасного студентства. Розглядається значення культури, проблему особистісного зразка та професійного виховання у формуванні світоглядних орієнтирів особистості. Джерел – 4.

Ключові слова: особистісний зразок, професійне виховання, здібність до саморозвитку.

Постановка проблеми. Сучасне соціально-політичне життя, активна участь у ньому студентів поставили чимало проблем. Серед них чи не найгострішою є проблема виховання ціннісних, світоглядних орієнтирів студентської молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній психологічній літературі проблема ціннісних орієнтацій особистості розглядається в дослідженнях теоретичного і прикладного характеру. Більшість робіт присвячено вивченню ціннісних орієнтацій на соціологічному рівні. Ряд авторів розглядають ціннісні орієнтації в контексті проблем регуляції і прогнозування соціальної поведінки (В. О. Ядов, О. С. Дейнека, В. А. Хашенко, Е. Г. Чернова). Вивчається динаміка ціннісних орієнтацій (А. Л. Журавльов, Ю. Ю. Колягіна). Психологічний аспект проблеми ціннісних орієнтацій особистості також знайшов відображення в дослідженнях деяких вітчизняних психологів. Зокрема, йдеться про особливості ціннісної детермінації становлення соціальної суб'єктності студентства в умовах соціокультурної трансформації (Л. Г. Сокурянська), суб'єктно-ціннісну детермінацію творчої обдарованості (О. Л. Музика).

Мета статті – з'ясувати психологічні особливості виховання ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді.

Виклад основного матеріалу і результатів теоретичного дослідження. Важливим системотвірним чинником виховання і навчання у сучасних умовах стає феномен культури, який охоплює практично всі галузі духовної і матеріальної діяльності людини. Докорінним чином змінюється мета цього процесу: від «людини освіченої» до «людини культурної», яка втілює у мисленні та діяльності загальнолюдські цінності і смислові спектри, а також найбільш досконалі й гармонічні їхні форми.

Особа у суспільстві належить до певної соціальної групи і є носієм її цінностей і норм. Проте в ході життєдіяльності люди пересуваються у соціальній структурі суспільства по горизонталі і вертикалі. Соціальна мобільність зумовлює зміну старого образу життя, цінностей, норм, стилю поведінки, моди, мовного коду на прийняті у новій соціальній групі. Таким чином, зміна положення індивіду у системі соціальних координат робить його новою людиною.

Цінності, прийняті у тій чи іншій соціальній групі, визначають норми поведінки цієї групи, а порушення їх – карається. Людина, яка належить до будь-якої великої (клас, стан) або малої (навчальна група або трудовий колектив) соціальної групи, має підкорятись законам, які прийняті в цьому соціумі, не порушувати їх і не наслідувати цінностей інших груп.

У теоріях культурно-історичного розвитку (Л. С. Виготський, К. Ясперс та ін.) зазначається, що будь-яка велика культура є єдністю, де всі складові пронизані одним основоположним принципом і виражають одну, головну цінність. Саме цінність є основою і фундаментом будь-якої культури. Тому складові інтегрованої культури є взаємозалежними, а зміни однієї зі складових зумовлюють трансформацію інших.

Культура будь-якого суспільства, субкультури його соціумів жорстко визначають межі розвитку особистості. У кожного класу, прошарку, страти, групи ці межі чітко окреслені, певною мірою є нездоланими для іншої субкультури, проте не є застиглими. Таким чином субкультура зберігає свою цілісність, задає межі, певні рамки розвитку особистості, яка належить до цього соціуму. Дотримання меж субкультур регламентується соціальними законами, які діють в інтересах всього суспільства заради збереження його стабільності. Вважають, що збереження меж субкультур є обов'язковою умовою створення життєздатної системи освіти.

Найбільш масштабною проєкцією такого роду є недавня ідеологічно-практична конструкція комуністичної моделі суспільства, представленої у радянському варіанті. Ми є свідками занепаду цінностей «пролетарської культури» (по суті тоталітарної антикультури) і формування нової культурної парадигми і системи цінностей, які визначаються вторгненням в економіку,

соціальні і технологічні галузі нових елементів, зміною способу життя всього суспільства і його соціальних груп, появою нових соціальних груп, зміною типу орієнтації українського суспільства в цілому.

Значення інститутів політичної влади змінюється, а культура спрямовується на переробку інновацій і оформлення їх у вигляді нових зразків і цінностей у формуванні нових нормативних зразків особистості. Успіх роботи щодо формування духовного світу людини залежить від його внутрішньої роботи, від того, наскільки виховання у змозі її стимулювати і скеровувати.

В якості методологічного інструментарію виявлення ціннісних орієнтирів освіти і виховання використовується поняття «особистісного зразка». Останній виступає як носій культури, а його цінності – як орієнтири освіти. Поняття «особистісний зразок» («нормативний зразок особистості») увійшло до наукового обігу у другій половині XX ст. У контексті соціокультурного підходу це поняття дає змогу, по-перше, виділити субкультури, які належать до різних класів і соціальних груп (які об'єднані відносно власності, характеру, виду праці і тим місцем, яке вони посідають у системі суспільного розподілу праці).

По-друге, відділити їх від субкультур «часових» соціальних формувань, які склалися. Наприклад: а) за інтересами (релігійні секти, сексуальні меншини, масові неформальні течії); б) які пов'язані з образом життя й освітою (злочинні групи та організації, любителі певних занять (філателісти, рибалки, нумізмати і т. ін.)). По-третє, у межах всесвітньої культури виявити загальні, типові характеристики (критерії) субкультур «постійних» станових, інших соціальних груп всередині національних культур. Поняття «особистісний зразок» використовують як інструментарій у класифікації етнічних, педагогічних, виховних та інших систем. Сьогодні вивчення будь-якої культури ґрунтується на розумінні того, які зразки лежать в основі її соціально-виховної діяльності.

Отже, субкультура фіксує у собі образ людини, яка у свою чергу, є і відображенням, і продуктом стилю життя тієї чи іншої суспільної групи, загальної орієнтації певної культури, прийнятої у ній ієрархії цінностей. Виявлені цінності соціальних груп виступають орієнтирами для виховання. Наприклад, історико-педагогічний процес на межі XIX – XX ст. у Європі описують відповідно до тих чи інших науково-педагогічних парадигм, які існували, а саме: «школа навчання», «школа праці», «вільна школа». В освіті соціокультурне поняття «особистісний зразок» містить об'єктивні, незалежні від намірів і побажань, офіційних установок і наукових розробок параметри, характеристики, які дають змогу виділити суб'єкт навчання і об'єкт виховання. Для освіти і виховання особистісний зразок виступає як мета домагань, а його цінності і норми – як стратегічні орієнтири.

У явищі особистісного зразка концентруються ціннісні характеристики світової культури в цілому, національних культур і відповідних субкультур, які слугують цільовими, змістовними і методологічними орієнтирами і установками навчання і виховання. Особистісний зразок – це реальна або вигадана особа, яка стимулює або повинна стимулювати до наслідування. Точніше, особистісним зразком для даного індивіду або групи буде образ людини, який має слугувати (або фактично слугує) для цього індивіду або цієї групи об'єктом домагань, де «зразок» тлумачиться як нормативне поняття, а «ідеал» як щось недосяжне.

У понятійно-термінологічному плані «нормативний зразок особистості» зумовлює шерек термінів, таких як: «мета виховання», «зміст виховання», «диференціація виховання», «уніфікованість та плюралізм змісту виховання», «стандарт освіти», «зміст виховання», «методи управління в системі освіти» тощо. Нормативний зразок особистості цілісно виражає спосіб буття певного соціуму, його розуміння оточуючого світу і свого місця в ньому, взаємовідносини з цим світом і з іншими соціумами.

Визнання виховного ідеалу як мети у будь-якій практичній галузі людської життєдіяльності (зокрема в освітньо-виховній галузі), є не досить коректним, оскільки позбавляє цю сферу конкретних орієнтирів в усіх аспектах культурної, соціальної і навчально-виховної роботи. Проблема розбіжностей виховного ідеалу гостро стоїть в сучасній Україні.

Досвід свідчить, що у той чи інший культурно-історичний період розвитку країни, в освітньо-виховній системі формується відповідний ідеал. Зокрема, А. Макаренко мав посилатись на ідеал морально-класовий, О. Ольжич говорить про морально-націоналістичний ідеал, Г. Ващенко – про ідеал морально-християнський. Всі названі автори збігаються на тому, що вихованість складається з морального ставлення до інших людей, до Батьківщини, до родини, до самого себе. Разом з тим, вкладаючи різне тлумачення в розуміння самого поняття, вони збігаються в тому, що цілісність самої людини, відповідає єдності її психіки, стає однією з найважливіших передумов її гармонійності.

Визнання метою освіти того або іншого виховного ідеалу – є визнанням загального, уніфікованого, єдиного, нерозділеного образу як орієнтиру. Тим самим зводячи суб'єкт (конкретного виховання, студента) до абстрактної людини, людини взагалі. У результаті такої підміни індивіда перетворюється на об'єкт виховного впливу тощо. В цьому випадку проблема мети-ідеалу є не педагогічною, а ідеологічною проблемою, яка обслуговує політичну систему певного (авторитарного і тоталітарного) характеру.

Принципи підходу до виховання у розвинених країнах полягають у визначенні кількох короткострокових задач в межах загальної стратегічної мети. Тобто, як цільова установка освіти береться формулювання педагогічного вихованого ідеалу, яка бере початок з античних часів – «всебічний гармонійний розвиток людини». У документах ЮНЕСКО зазначено, що «здійснення процесу всебічного розвитку людини, який протікає протягом всього її життя і спрямований на найбільш повне розкриття її здібностей в інтелектуальному, фізичному, емоційному, моральному і духовному відношеннях ... освіта повинна не лише передавати знання, вміння і навички, цінності та інші складові елементи культури, до якої належить індивідуум, а також розвивати його самостійність, сприяти його творчій діяльності» [4]. При цьому, реальною метою вищої освіти висуваються не абстрактні виховні ідеали, не образні конструкції, а установки, які є зрозумілими, конкретними, які є вимірюваними і, найголовніше, досяжними. За інших умов, у теорії і на практиці ліквідується важлива функція освіти – соціальної селекції. Зазначимо, що за радянських часів освіта не виконувала такої функції, оскільки її було перекладено на інші соціальні інститути – партію, державу, комсомол, сім'ю і т. ін.

Існування інституту духовної спадкоємності призвело до того, що сучасні освітні моделі не відповідають загальносвітовим тенденціям розвитку культури. Формується новий тип культури, який вбирає в себе видатні досягнення всіх попередніх культурних епох і отримує можливість набуття своєї цілісності. У зв'язку з цим набувають проявів все більша неузгодженість сучасних освітніх систем, спільних тенденцій і логіки розвитку культури. Тобто, нинішній етап розвитку культури не має поки що адекватної йому системи освіти.

Інформаційна революція кінця ХХ ст. поставила під сумнів ефективність у сучасних умовах змісту, форм і методів навчання в усіх ланках традиційної вищої школи. Дослідники припускаються думки про те, що найоригінальніші педагогічні ідеї виникли не стільки як результат аналізу емпіричного досвіду педагогіки, а швидше були результатом пошуку суспільствознавців з приводу пошуку загальнокультурного, філософського, теоретично і логічно фундаментального підґрунтя формування людини. Про це свідчать праці Я. Коменського, Ж. – Ж. Руссо, І. Песталотці, А. Дістервега, У. Джемса, А. Макаренка, В. Сухомлинського. Ї до сьогодні фундаментальна теоретична основа педагогічних теорій поки що жодним з видатних теоретиків і педагогів так і не розроблена, тому у педагогіці панує емпіричний спосіб раціоналізації наявних практик виховної діяльності.

Виховна діяльність не є однозначно позитивною. Культура і антикультура, добро і зло злиті у ній. Цінності добра та їх заперечення – це не лише позиція викладача й вихователя, але й досить часто негативістська позиція лінивого, невдячного студента. Це й різні ідеологічні, політичні, етичні підходи у самій системі освіти (наприклад, фундаменталістській ісламській та християнській підходи до освітньої діяльності) можуть мати за мету виховати людей, які ворогуватимуть на релігійному ґрунті.

Провідними принципами виховання у вищій школі є його автономність, адаптивність, демократизація, єдність культурного і освітньо-виховного простору. Автономність виховання – це можливість вищих освітніх закладів самостійно розробляти і затверджувати навчальний план, порядок і періодичність проміжних атестацій, систему оцінок тих хто навчається. Адаптивність виховання розуміють як пристосування системи освіти до рівнів і особливостей розвитку і підготовки вихованців.

Демократизація виховання передбачає ліквідацію монополії держави на виховання в закладах вищої освіти і перехід до суспільно-державної системи, в якій особистість, суспільство і держава є повноправними партнерами. Єдність культурного, виховного та освітнього просторів забезпечує зв'язок національної програми розвитку з регіональними програмами, які враховують місцеві рівні соціально-економічного і культурного розвитку, а також особливості місцевих освітніх систем.

Сьогодні виховання тлумачать як процес пошуку і засвоєння людиною певної системи цінностей. Виховання, водночас, є процесом зміни, розвитку, вдосконалення існуючої в особі системи знань і відносин цієї особистості протягом всього життя. Виховання існує як абсолютна

форма нескінченного, неперервного оволодіння новими знаннями, цінностями у зв'язку з мінливими умовами життя. Вихованість та освіченість стають не лише сумою знань та переконань, але й основою психологічної готовності людини до неперервного процесу їх накопичення, переробки і вдосконалення.

Концепція «горизонтальної» неперервної освіти ґрунтується на положенні про те, що система неперервної освіти має здійснюватись шляхом перетворення всього виховного середовища (його формальних і неформальних складових) у єдину цілісну систему. Основою розвитку особистості є становлення її внутрішнього світу («внутрішніх психологічних умов» за С. Рубінштейном).

На особистість студента впливає чимало чинників: особливості організації навчально-виховного процесу, соціально-демографічні характеристики складу студентів; соціально-побутові умови, особливості студентської групи, джерела культурної, політичної і професійної інформації, домінуючі соціальні уявлення, модель образу світу, картина світу, менталітет тощо.

Неперервний професійно-виховний процес взаємозв'язку «середовище – об'єкт – суб'єкт – праця – культура – професіоналізм – система норм і цінностей» реалізується у єдності з навчанням і розвитком особистості. Сам процес професійного виховання є цілеспрямованим становленням, формуванням і розвитком особистості майбутніх фахівців, спеціалістів як суб'єктів професійної діяльності і представників певної соціальної і професійної спільноти.

Професійне виховання має певні стадії: вивчення особистості і професії, професійний відбір, професійне становлення, професійне формування, розвиток і досягнення професійної грамотності, компетентності і майстерності, професійна адаптація просування у професійній кар'єрі.

Виховання та навчання у вищих закладах здійснюють на особистість студента максимально розвиваючий вплив, тобто забезпечують процес його позитивних змін, набуття властивостей, досвіду, які стануть потрібними йому як фахівцю. Виховання і розвиток у вищій професійній школі здійснюється за двома напрямками: формування операційного боку діяльності (професійних знань, навичок, вмінь, професійного мислення) та формування особистісної царини (мотивів, інтересів, професійно значущих властивостей, професійної спрямованості).

Виховання особистості у своєму результируючому вираженні виступає як якісне перетворення. Воно пов'язане з підвищенням рівня організації, зі зростанням здібності здійснювати себе у більш складній системі життєвих відносин і сприймати світ по-новому: більш структурованим, інтегрованим і змістовним. Особистість стає більш автономною відносно тих соціальних структур, до яких вона належить.

Йдеться про виховання здібності особистості до саморозвитку, а саме здібності утримувати, зберігати весь позитивний зміст своєї історії, акумулювати результати розвитку, зв'язку; мати сенситивність до випадкових результатів минулого життя, які виникли стихійно та здібність створювати щось нове у світі і в собі, розширюючи при цьому царину потенційного.

Висновки. Готовність до оволодіння професійною майстерністю формується завдяки перебудові ціннісно-мотиваційної сфери студента, його ієрархії цінностей, механізмів стимулювання і розвитку власних здібностей, через формування соціально-економічної, професійно-моральної, соціокультурної позиції в умовах зміни характеру і змісту праці і формування соціально-професійної самосвідомості майбутнього фахівця.

Спільність соціального положення і діяльності студентів, прив'язаність до центру організації навчальної праці і пізнання (яким є вищий навчальний заклад) – усе це породжує спільність і відносну згуртованість інтересів студентства, що виявляється більш значущими, ніж тимчасовість статусу студента, відмінності студентів за соціальним походженням тощо. Спільність інтересів і потреб формує особливу соціально-групову свідомість і особливі риси етики студентів.

Література

1. Высшее образование в XXI веке: подходы и практические меры // Всемирная конференция по высшему образованию «На пути к «повестке дня на XXI век» в области высшего образования. – Париж, 5–9 октября, 1998.
2. Журавський В. С. Вища освіта як чинник державотворення і культури України / В. С. Журавський. – К.: Видавництво ДІМ «ІнЮре», 2003. – 416 с.
3. Медвідь Л. А. Історія національної освіти й педагогічної думки в Україні: навч. пос. / Л. А. Медвідь. – К., 2003. – 335 с.
4. Образование, которое мы можем потерять / Под ред. В. А. Садовниченко. – М.: МГУ, 2002. – 288 с.

References

1. Visshee obrazovaniye v XXI veke: podhodu I prakticheskiye meru // Vsemirnaya konferenciya po visshemu obrazovaniyu "Na puti k "povestke dnya na XXI vek" v oblasti visshego odrazovaniya. – Paris, 5–9 oktuabrya, 1998.
2. Guravskiy V. S. Visha osvita yak chinnik dergavotvorenniya I kulturi Ukraini / V. S. Guravskiy. – K.: Vidavnistvo DIM "InYure", 2003. – 416 s.
3. Medvid L. A. Istiriya nacionalnoi osviti I pedagogichnoi dumki v Ukraini: navch. pos. / L. A. Medvid. – K., 2003. – 335 s.
4. Obrazovaniye, kototoye mi mogem potaryat / Pod. red. V. A. Sadovnichego. – M.: MGU, 2002. – 288 s.

Сипакова О. А.

Психологические особенности воспитания студентов: ценностные ориентиры

В статье осуществлено попытку определения сущностных особенностей воспитания ценностных ориентиров современного студенчества. Рассматривается значение культуры, проблема личностного образца и профессионального воспитания в формировании мировоззренческих ориентиров личности. Источников – 4.

Ключевые слова: личностный образец, профессиональное воспитание, способность к саморазвитию.

Sipakova O. A.

Psychological features of education of students: are the valued reference-points

The attempt of determination of meaningful features of education of the valued reference-points of modern student is carried out in the article. The value of culture, problem of personality standard and professional education, is examined in forming of world view reference-points of personality. Sources - 4.

Key words: personality standard, professional education, ability to self-development.

Сіпакова Ольга Анатоліївна – студентка Інституту післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ.

УДК 159.923.33:316.6

Склярук А.В.

СІМЕЙНІ ТА ДІТОРОДНІ ОРІЄНТИРИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

У статті наведені деякі результати досліджень, що стосуються ціннісних орієнтирів молоді, сімейних та дітородних цінностей сучасної молоді, сприйняття молоддю батьківських ролей. Зазначено, що сімейні орієнтири мають значну перевагу над дітородними. Зауважено, що функції сім'ї, які мають велике соціальне значення (репродуктивна функція та виховна) поступаються місцем іншим функціям (господарсько-побутовій, економічній, емоційній, сексуальній та іншим). Доводиться, що виконання сім'єю її функцій має велике значення не лише для членів сім'ї, але і для суспільства в цілому. Джерел - 3.

Ключові слова: сімейні цінності молоді, функції сім'ї, батьківські ролі, проблемна сім'я, ціннісні орієнтири молоді.

Постановка проблеми. Сім'я є одним з найбільш древніх і стійких соціальних інститутів, за допомогою якого створюються найважливіші умови життєдіяльності людини. Але, в той же час, функціонування інституту сім'ї спрямоване на підтримку і постійне виробництво системи соціетальних цінностей конкретного суспільства. Сім'я підтримує культурну безперервність суспільства шляхом передачі культурного спадку наступним поколінням; здійснює соціалізацію молодого покоління, шляхом введення його до норми спільного життя та навчаючи механізму конформізму суспільного життя.

Поява інституту сім'ї була зумовлена, в першу чергу, потребою суспільства у відтворенні населення, в народженні і вихованні дітей, а також в упорядкуванні сексуальних відносин і зв'язків. Реалізація цих суспільних потреб призвела до появи нових функцій і дій інституту сім'ї. Виникли інститути

287